

TÜSKÉS TIBOR

A sepsiszentgyörgyi csillagnéző

VERESS DÁNIEL

Ezerkilencszázhetven nyarán jártam először Erdélyben. IBUSZ-szervezte társasutazás keretében, magyar autóbusszal, helyi idegenvezetővel. Sepsiszentgyörgyön kihasználtam a pár óra szabadidőt, és a magyar színház titkárságán fölkerestem Veress Dánielt. Személyesen akkor találkoztunk először. Nagyjából egyidősek voltunk. Én akkor töltöttem be a negyvenedik évet, ő egy esztendővel korábban. Nevemet még abból az időből ismerte, amikor a pécsi irodalmi folyóiratot, a Jelenkort szerkesztettem. Én az előző nyáron Sajkódon, Németh Lászlótól hallottam róla. Németh munkássága legjobb ismerőjének mondta, úgy érezte, neki volna a legtöbb szerzett joga arra, hogy a róla szóló könyvet megírja.

A Németh Lászlóról szóló első könyv aztán mégsem az ő, hanem – a nem kisebb tehetségű – Vekerdi László keze alól került ki 1970-ben a Szépirodalmi Kiadó *Arcok és vallomások* sorozatában.

Veress Dánielnek az esszéíró Németh Lászlóról szóló tanulmányát, valamint Némethnek a tanulmányíróhoz írott tanulmány-terjedelmű levelét a müncheni Új Látóhatár 1971. áprilisi, Nyugat-Németországból becsempészett Németh László-számában olvastam.

Ennek a Németh László-írásnak némi cenzurális története is van. Németh László ugyanis a levélben – többek között – megemlíti: fontosnak tartaná, hogy gondolatrendszerének központi kérdését, „a minőség forradalmát” kettesben megvitassák „a feszülő keleti szél ellenére”. Nos, ez a „feszülő keleti szél”, ez a nyilvánvaló célzás a diktatúra eredetére, születési helyére kimaradt az írásból 1975-ben, amikor a Veress Dánielhez írott levél először itthon, a *Megmentett gondolatok* című kötetben megjelent. A tanulmány sértetlen szöveggel, teljes terjedelemben csak a *Németh László élete levelekben* című gyűjtemény harmadik kötetében, 2000-ben látott napvilágot.

De térjünk vissza az első személyes találkozásra Veress Dániellel!

A szentgyörgyi néhány órából legélesebben egy öreg, vakolatát vedlő ház és a hozzá tartozó elvadult kert képe maradt meg bennem. Ebben a gyümölcsfákkal körülvett, földszintes, pusztuló és szegényes házban élt Veress Dániel özvegy édesanyja. A ház és a kert olyan volt, mintha Gyulai Pál kisregényéből, az *Egy régi udvarház utolsó gazdájából* lépett volna ki. „Tulajdonkép nem is volt udvarház, ahogy Erdélyben a kisebb birtokú nemesek falusi lakait nevezik, még kevésbé várkastély, amely névvel csak a mágnások várakból átalakított vagy nagyobbyszerűen épített kastélyait szokás megtisztelni” – írta Gyulai. Veress Dániel nemesi család, az erdélyi Dálnoki Veressek leszármazottja volt. 1970-ben már se birtok, se rang, se előnév. Csak ez a pusztuló és szegényes ház a város egyik lebontásra ítélt negyedében.

Veress Dániel egy meghatározott órában minden nap meglátogatta édesanyját. A gesztusban, hogy erre az útra ezen a napon magával vitt, határtalan bizalmát éreztem meg.

*

Legközelebb Budapesten, a Keleti pályaudvar üvegcsarnokában találkoztunk. A Brassóból, illetve Sepsiszentgyörgyről érkező vonatról szállt le.

Veress Dániel Mikes Kelemen munkásságának egyik legkiválóbb ismerője. Tanulmányokat, drámát, kismonográfiát írt róla, *A rodostói csillagnéző* címmel kiadta válogatott leveleskönyvét.

A Móra Kiadó a hetvenes években *Így élt* címmel hasznos könyvsorozatot jelentett meg a magyar irodalom és történelem számos kiváló alakjáról. A jellegzetes tipográfiajú, azonos, piros színű címlappal tervezett sorozatban a költő Zrínyi Miklósról írott könyvem 1973-ban látott napvilágot. A könyv sikere, két kiadása, a kiadóval kialakult kapcsolatom okán bátorságot éreztem arra, hogy a sorozatszerkesztőnek a Mikesről szóló könyv megírására Veress Dánielt ajánljam.

Újdonságnak számított akkor, hogy magyarországi kiadó határokon túli magyar szerzőt foglalkoztat, de a Móra igazgatója hajlott rá, és szerződést küldött Veress Dánielnek. A szerző határidőre szállította a kéziratot.

A baj ekkor kezdődött. Mert a kéziratnak nemcsak sorozatszerkesztője, szakmai ellenőre volt, hanem belső, kiadói lektora is. És ez a pusztán a pesti nyelvet ismerő és beszélő jámbor lélek minduntalan fönnakadt Veress Dániel stílusán, veretes erdélyi nyelvi kifejezésein, a mikesi atmoszférát földéző metaforákon. Mi az, hogy „szép zománcú szelídség”, mi az, hogy „fellobbanásait józansággal gyeplőzte”, mi az, hogy „a Zágon nevével ikresült Rodostó”? Veress Dánielnek minden szóért, eredeti kifejezésért meg kellett küzdenie. Úgyét jól védte, a harcot megharcolta, és a könyv 1978-ban Budapesten végül is megjelent.

Veress Dániel az erdélyi múlt számos nagyságának kiváló ismerője. Kutatásainak éppúgy tárgya Báthory Zsigmond, mint Wesselényi Miklós, Misztótfalusi Kis Miklós éppúgy, mint Kemény Zsigmond. Monográfiát és drámát írt róluk. De a legtöbb belső azonosulással Mikessel foglalkozott. Talán még Mikes testalkata is önmagára emlékeztette: „A férfi Mikes Kelemen zömök testalkatú, középtermetű, keménykötésű, szívós szervezetű hegyvidéki ember volt... nem nehéz magunk elé idéznünk fel-felderengő mosolyát, pajzánkodó szeme villanását, játékos kedélyét...” A belső sorsazonosság pedig talán még erősebb közöttük: Veress Dániel sepsiszentgyörgyi magányát szeretett Erdélyében bezártságnak, száműzetésnek érezte, ugyanakkor hűsége választott eszményeihez is a rodostói csillagnézővel rokonította. Leginkább ez indította Mikes életútjának „szapora léptű bejárására”.

*

A hetvenes évek végén hivatalos minőségben, szolgálati úton jártam Romániában. A kéthetes utazásra a magyar és a román írószövetségek közötti megállapodás keretében került sor. Amolyan egyszemélyes delegációként indultam el Budapestről vonattal Ceausescu Romániájába. Az első kötelező állomás Bukarest volt. A vasútállomáson a tolmács, a hivatalos kísérő várt. Az írószövetség titkárával úgy ültem le a kéthetes program megbeszélésére teremnyi irodájában, mintha a nagy török szultán sátrában lennék vendég. „Nagy örömmel és megkülönböztetett tisztelettel köszöntjük a Román Szocialista Köztársaság területén a magyar írószövetség küldöttjét...” – szólt az üdvözlés. Mire az én válaszom: „Nagy szeretettel és megkülönböztetett tisztelettel adom át a Magyar Írószövetség üdvözlését az önök nagy és szép országa, a Román Szocialista Köztársaság írószövetsége titkárának...” A jelenet olyan volt, mint IV. Mehmed török

szultán és I. Lipót német-római császár találkozósa Weöres Sándor történelmi panoptikumában, *A kétfejű fenevadban*.

Rögzítettük a programot. Az első állomás: Curtea de Arges, a román királyok temetkezési helye. (Ez fölöttébb tetszett a vendéglátóknak.) Aztán a tengerpart, Constanta. Ujra Bukarest, majd északra, a kolostorvidék: Bacau és Piatra Neamt (én a csánigókra gondoltam; nem is sikerült eljutni). Illetve Brassó, Sepsiszentgyörgy, Marosvásárhely, Kolozsvár. És Brassó után már tolmácsra sincs szükség, ott már magam elboldogulok. „A kísérő azért van, hogy kísérjen” – figyelmeztettek. És a két hét alatt nem is kellett Vanda asszonyt nélkülözni.

Az első három napot Bukarest nevezetességeinek a megtekintésére szántuk. A meglepetés a harmadik napon ért. Kísérőm, a fürge mozgású idősebb hölgy közölte, hogy társam érkezett Budapestről repülőgéppel, ő is író, az egyik vidéki városban él, és holnaptól már két főből áll a magyar delegáció. Amikor Magyarországról elindultam, erről szó sem volt. A fiatalembert korábban személyesen nem ismertem. Bemutatkozott, és mindenben elfogadta a már megbeszélte programot. Őt is ugyanaz érdekli, mint engem – mondta. Ettől a perctől olyasmit éreztem, mint az anyaországból a gyarmatra érkeztet holland hivatalnok, aki nemcsak a fogadó ország titkosrendőrségének a figyelmére méltó, hanem akit a küldő ország is szemmel tart. Vagy aki után nemcsak a CIA, hanem az FBI is érdeklődik.

A fölismerés – amit azóta az idő igazolt – nem okozott különösebb gondot. Akkorra már megtanultam, hogy a szomszédos országok magyarjai között úgy kell viselkedni, hogy ne okozzák gondot azoknak, akik távozásom után otthon maradnak. De ügyeljek arra is, hogy itthon se számoltathassanak el semmivel.

Hármasban, a déli órákban, Brassóból autóbusszal érkezünk meg Sepsiszentgyörgyre. Föltett szándékom volt, hogy négyszemközt találkozzam Veress Dániellel. Levélben előre jeleztem, hogy keresni fogom. A város közepén az új Bodok Hotelben volt a szállásunk. Mindegyikünknek külön lakosztály. Fáradtak voltunk, azt beszélte meg, hogy lepihenünk, és két órákor az ebédnél, az étteremben találkoztunk. Nos, arra gondoltam, van másfél-két óranyi időm, kimegyek a szállodából, és Veress Dánielt egyedül, személyesen fölkeresem a színházban.

Igen ám, de Dani nem győzött várni, már hazament, és azt az üzenetet hagyta, hogy menjek utána, a lakásán keressem meg. Mire a Gödri Ferenc utcát megtaláltam, már majdnem két óra volt. Amikor Dani meghallotta, hogy kutyaszorítóba kerültem, rekedtes hangján megszólalt: – Ne aggodalmaskodj. Legyél nyugodt. – Átment az egyik szomszéd lakásba (neki nem volt telefonja, jó okkal), és fölhívta a szállodát. Román nyelven bemutatkozott, elmondta, hogy ő ilyen és ilyen nevű orvos, most hoztak be hozzá egy magyarországi író, aki a szállodában lakik, de az utcán rosszul lett, ő ellátja, és mondják meg a tolmácsnak, hogy előreláthatólag rövidesen visszatér a szállására.

– Nos, ülj le, és mesélj, egy ideig nyugodtan beszélgethetünk.

Gyorsan eltelt a délután.

Gondban csak akkor voltam, amikor este visszatértem a szállodába. Vanda asszony türelmetlenül várt. – Hol járt? Ki volt az az orvos? Hogyan számolok el azzal az idővel, amíg maga távol volt?

Szerencsére nem kellett mímelnem a sápadtságot és az ijedtséget. Már három napja gyomorrontásra panaszkodtam.

Inkább ahhoz kellett némi színészi képesség, hogy másnap, amikor a színház titkárságán hármásban kerestük meg Veress Dánielt, eljátsszam a meglepetést, hogy évek óta most találkozom újra vele.

*

Ezekben az években már nemcsak Veress Dániel neve, a sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színházban előadott művei (*Mikes, Véres farsang, Wesselényi*) sikerének a híre, az előadásokhoz készített tartalmas, irodalomtörténeti értékű műsorfüzetek jutnak el Magyarországra, hanem egyik drámáját a gyulai várszínház nyári színpadán is bemutatják. Valamint eljutnak hozzánk könyvei is, a *Két dráma* (Báthory, Wesselényi), valamint esszéinek, portréinak és tanulmányainak a gyűjteménye is, a *Vándorúton*. Megírja a sepsiszentgyörgyi színház történetét *A színház vonzásában* címmel. S eljut hozzánk testi valóságában is, Gyulára, Szegedre, Pécsre, a Balatonhoz, Budapestre. Több írását, így a Misztótfalusiáról szóló monodrámáját, *A megtévesztett* szövegét a Kaposváron szerkesztett Somogyi című folyóiratban közlöm. A kilencvenes években Cs. Szabó Lászlóról kezdett könyvet írni.

Cs. Szabó László nevét más miatt is említenünk kell. Ha Veress Dániel egyik írói eszménye Németh László volt, akkor a másik lelki és szellemi rokonaként Cs. Szabó Lászlót kell megneveznünk. A tág érdeklődés, a széles látókör, az európai horizontban való gondolkodás, valamint a kifejezés árnyaltsága és plasztikussága, az érzékeny és szemléletes stílus leginkább vele rokonította. Az erdélyi gyökerű irodalomnak Bethlen Miklósig visszanyúló hagyománya élt benne. A magyar prózaírásnak olyan értékei és eredményei, amelyek Veress Dániel szövegeit egyszerre roppant kifejezővé és sajátos-rűvé teszik. Nyelvét Mikes és az erdélyi emlékiratírók stílusán csiszolta, pallérozta. Ahogy sajnálni lehet, hogy a hazai figyelem megfedkezett Cs. Szabó Lászlóról, Veress Dániel műveit a kritika még csak be sem emelte a magyar irodalom értékes és fontos alkotásai közé.

Irodalomtörténészként, kritikusként senkinek sem ártott: nem volt, aki félhetett volna tőle. Hívei is kevesen voltak: azok sem a befolyásos személyek közül valók. Elismerésre, rangra, díjra nem pályázott. Így aztán magára maradt. Igazát egyedül szolgálta, harcát egymaga – gyakran maga ellen – vívta. Eszményei a szülőföldhöz hűségesek és a világban messzire tekintők voltak.

*

Hetvenéves korában, 1999-ben jutott eszébe a Magyar Írószövetségnek, hogy hívja tagjai sorába.

Jubileumát az erdélyi folyóiratok és újságok megünnepezték, de az elismerés későn jött.

Veress Dániel ebben az időben már ki sem mozdult sepsiszentgyörgyi lakásából. Géppel írt, tartalmas és színes levelei egyre rövidebbek és egyre ritkábbak lettek, Sepsiszentgyörgy lett az ő Rodostója.

A tragédia a család életébe is berontott. Egyetlen gyermekük, Gerzson tehetséges költő volt, verseskönyvei jelentek meg, de sokirányú érdeklődése idővel bezárult, zárkózott, belül szenvedő emberré vált, kapcsolatát elvesztette a világgal. Szüleinél élt, de került az embereket. 1998 májusában egy kora reggelen szülei hiába keresték az ágyában. Tömbházuk tizedik emeletéről levetette magát a levegőző betonaknába. Az apa

még megírja „gyászjelentés helyett” a fiú halálának a történetét, próbálja kioldani magából a szenvedést, de minden önkínzás sikertelen, a rettenetes fájdalom feloldhatatlan.

2002 áprilisában Ilia Mihály írta meg Szegedről a hírt, hogy „amitől tartottunk, abban már benne vagyunk. Az Isten árvaságra téve bennünket”, és kivéve közülünk a mi édes barátunkat és társunkat. Veress Dániel hetvenhárom éves korában Sepsiszentgyörgyön „meghala”.

Mikes Kelemen legavatottabb értője és értelmezője hagyott itt bennünket. Öröksége, életművének és hagyatékának őrzése és gondozása az erdélyi és a hazai irodalomra maradt. Méltóak leszünk-e rá?

A napokban, az egyik hajnalon a Kossuth rádió *Határok nélkül* című műsorában egy sepsiszentgyörgyi idős színész emlékezett meg róla. A színházi titkárról és dramaturgról. De ki emlékezik az íróra?

ZOLTÁNFY ISTVÁN